

اثبات ولایت فقیه از طریق ضرورت امر به معروف ونهی از منکر^۱

چکیده:

یکی از کارکردهای ولی فقیه اجرا کردن احکام الهی و امر به معروف ونهی از منکر است . دیدگاه شیخ مفید در کتاب المقنعه که عبارت است: فقها باید حدود الهی را اجرا کنند، دست دزد را قطع کنند، زانی را تازیانه بزنند، قاتل را قصاص کنند. حتی کسی که از ناحیه سلطان جور، مسئولیت پذیرفته، موظف است از این قدرت در مسیر اجرای حدود الهی و احکام خداوند و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد با کافران، بهره گیرد و بر مؤمنان لازم است که تا وقتی او در مسیر حق قرار دارد و از دستورات سلطان جائز پیروی نمی کند، او را کمک کنند و هنگامی که دیدند از سیاست این حاکمان پیری می کند، هیچ کس حق کمک کردن به او را نداربراین امر دلالت دارد. وسید مرتضی بیان کرده است: فرد یا گروه و یا هیئت متصدی امر به معروف ونهی از منکر را درانجام امر به معروف ونهی از منکر که توأم با خشونت و زور باشد مجاز دانسته و اذن امام (علیه السلام) را در آن شرط جواز تلقی ننموده است . سید مرتضی در مقام استدلال می نویسد: انجام آنچه که خشونت و زور تلقی می شود مقصود وهدف امر به معروف ونهی از منکر نیست ، امران و ناهیان چیزی جز جلوگیری از ترک معروف و فعل منکر در نظر ندارند و اگر ضرری و خشونتی پدید می آید از متعلق قصد آنها بیرون می باشد . علمی که متعلق قصد آنها نیست نیازی به اذن امام (علیه السلام) ندارد. و ابوصلاح حلبی از وظایف ولی فقیه می نویسد: علم به حق در حکم و تمکن از امضای آن، دارا بودن عقل و رأی و سعه حلم و بصیرت و عدالت و تقوا و تدین به حکم و قدرت برتنفیذ حکم از شرایط نیابت ازائمه علیهم السلام در حکم و قضاوت است و زمانی که این شرایط در کسی فراهم شود، آن

^۱ . سهیلا مرادی ، طلبه سطح ۳

شخص از سوی شارع مقدس، اذن داده شده که قضاوت و تنفیذ احکام را بر عهده بگیرد؛ پس اگرچه این مسئولیت از سوی پادشاهان ظالم و متغلب به او واگذار شود، او متولی قضاوت و حکم شود، زیرا که این امر از باب امر به معروف و نهی از منکر در چنین شرایطی براو واجب شده است و نایب ولی امر (عج الله) در حکم و قضاوت بوده و سزاوار این منصب است، چون اذن امام عصر و امام پیشین علیهم السلام برای کسانی که دارای چنین شرایط و صفاتی باشند ثابت است و خودداری آنها جایز نیست. و دیدگاه شیخ طوسی مؤید دیدگاه ابوالصلاح حلبی است اما سلطان جائر، اگر کسی یقین کند، یا ظن غالب داشته باشد که با قبول ولایت می تواند اقامه حدود، امر به معروف و نهی از منکر، تقسیم خمس و صدقات به صاحبان و صله برادران دینی کند، و پذیرش ولایت، به واجب او خللی وارد نمی کند و سبب ارتکاب قبیحی نیز نمی شود، مستحب است، خود را برای پذیرش ولایت از طرف جائر معرفی کند. مرحوم محقق در شرایع چنین آورده که: اگر کسی بداند که مرتکب حرام نمی شود و از ارتکاب حرام در امنیت است و بر امر به معروف و نهی از منکر نیز توانایی دارد، مستحب است آن را بپذیرد. و علامه حلی معتقد است؛ آن مرحله از امر به معروف و نهی از منکر که نیاز به وارد کردن جراحتی به دیگران دارد، حتماً نیاز به اذن امام دارد و حدود نیز فقط به امر ایشان اقامه می گردند. نکته قابل توجه در اندیشه شهید اول در زمینه امر به معروف و نهی از منکر این است که فقهای شیعه بحث اجرای احکام را در حوزه امر به معروف و نهی از منکر دانسته و مرحله عملی این واجب را همان اجرای حدود و تعزیرات گفته اند که بر عهده حکومت و ولی فقیه است، اما شهید اول بر خلاف این فقها، در مرحله عملی این فریضه، اذن امام و حاکم را لازم ندانسته و تأخیر در انجام این مرحله برای اخذ اذن حاکم را منجر به فوت آن واجب می داند، بنابراین افراد

توانند در این مرحله از امر به معروف و نهی از منکر، خود اقدام به جرح یا قتل کنند. شهید ثانی اقامه ی حدود الهی را نوعی حکم الهی قلمداد کرده که مصلحت عموم جامعه ی مسلمین در آن

نهفته است. در حقیقت اقامه ی حدود لطفی از جانب خداوند برای اجتناب از محرمات و مانع رواج مفاسد و تباهی می باشد. آنچه در بحث امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه وحید بهبهانی جلب توجه می کند، استفاده او از قاعده حسن و قبح عقلی برای صدور حکم جواز برخی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر است .

کلیدواژه: اثبات ولایت فقیه ، ضرورت، امر به معروف و نهی از منکر

مقدمه :

باتوجه به اینکه در عصر غیبت امام زمان (عج الله) باید حدود و اوامر الهی اجرا شود و باب منکرات و نواهی بسته شود از این رو ضرورت ولایت فقیه اثبات می شود. فقهای امامیه ضرورت پذیرش ولایت فقیه را با اجرا کردن امر به معروف و نهی از منکر و حدود و احکام الهی اثبات کرده اند. از آن جا که حکومت اسلامی با رهبری ولی فقیه امام خمینی (رحمة الله) در کشور ایران شکل گرفت است و یکی از کارکردهای مهم ولی فقیه اجرا کردن حدود الهی و امر به معروف و نهی از منکر است باید این واجب به نحو جامع و کامل اجرایی شود. زیرا اکثر فقهای امامیه از مهم ترین کار ولی فقیه در عصر غیبت امام زمان را اجرا کردن احکام و امر به معروف و نهی از منکر می دانند و حتی در برخی از موارد پذیرش حکومت جائز را که حرام است در صورت امکان امر به معروف و نهی از منکر جایز می دانند و این نشان از ضرورت امر به معروف و نهی از منکر دارد. از این رو این مقاله در صدد اثبات ولایت فقیه از طریق ضرورت امر به معروف و نهی از منکر است. تا به مسئولین نظام یاد آوری کند که باید مطیع ولی فقیه باشند و در اجرا کردن احکام الهی و امر به معروف و نهی از منکر نهایت جدیت را داشته باشند تا این امر ضروری اجرایی شود. و از آن جا که نگارنده این موضوع در قالب یک مقاله بررسی کرده ؛ گنجایش بررسی تمام دیدگاه های فقهای امامیه را ندارد به بررسی برخی دیدگاه فقها پرداخته است و می تواند این

موضوع پایان نامه طلاب قرار گیرد.

۱. دیدگاه شیخ مفید

در کتاب المقنعه شیخ مفید (رحمة الله)، فقه سیاسی تشیع در عصر غیبت، تبیین و طراحی شده است و یکی از کارکردهای ولی فقیه را امر به معروف و نهی از منکر می داند.

شیخ مفید (ره) معتقد است احکام دین، اختصاص به عصر حضور ندارد. غیبت امام، دوره هرج و مرج و بلا تکلیفی و تعطیلی دین نیست. غیبت، دوره ای از تکامل فکری بشریت است که طبق حکمت الهی تقدیر شده است. به اعتقاد شیخ مفید، مردم، مکلفند در غیاب امام زمان خود، تا حدّ توان و تمکّن، بر اجرای مقررات شریعت همت گمارند.^۱

فقها باید حدود الهی را اجرا کنند، دست دزد را قطع کنند، زانی را تازیانه بزنند، قاتل را قصاص کنند. حتی کسی که از ناحیه سلطان جور، مسئولیت پذیرفته، موظف است از این قدرت در مسیر اجرای حدود الهی و احکام خداوند و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد با کافران، بهره گیرد و بر مؤمنان لازم است که تا وقتی او در مسیر حق قرار دارد و از دستورات سلطان جائر پیروی نمی کند، او را کمک کنند و هنگامی که دیدند از سیاست این حاکمان پیری می کند، هیچ کس حق کمک کردن به او را ندارد.^۲

در این زمینه، شیخ مفید برای حفظ نظام اسلامی و اجرای قوانین الهی، وجود حاکم و حکومت از سوی خدا را ضروری می داند. او بر این نکته تأکید دارد که در زمان غیبت امام معصوم (علیه السلام)، در ظاهر، باید افرادی که به احکام و قواعد دین آشنایی دارند این وظیفه را بر عهده بگیرند و بجز ویژگی های خاص امام، از جمله «عصمت»، سایر ویژگی های رهبر سیاسی جامعه را داشته باشند. وی می نویسد: در نبود سلطان عادل در اموری که ذکر گردید، اجرای آنها بر عهده فقهای

^۱ .مقاله سید مهدی فقیهی، سیر تاریخی فقه سیاسی شیعه، شنبه ۱۳۸۸/۸/۸، ساعت ۰۳:۰۰، تاریخ دریافت ۱۳۸۵/۱۱/۷

^۲ . محمد بن محمد مفید، المقنعه، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۰، ص ۸۱۰

شیعه است که عادل، عاقل، کاردان و اهل فضل و دانش باشند.^۱

از دیدگاه شیخ مفید، هرگاه هر یک از فقهای شیعه امکان تنفیذ و اجرای احکام حدود، قصاص و

امر به معروف و نهی از منکر را در خود یافت، به عنوان تکلیف و وظیفه الهی و دینی، باید بدان

عمل کند. البته این امر به تأمین امنیت و آسودگی خیال بستگی دارد. و هرگاه کسی از فقهای

عادلی که این مسئولیت را به عهده گرفته است اطاعت نکند و به حاکمان جور توجه نماید و به

فرمان آنان تن در دهد، مرتکب گناه شده است. وی می نویسد: اما اجرای حدود، بر عهده سلطان

اسلام است که از جانب خدای متعال نصب شده و آنان عبارتند از:

امامان هدایت از آل محمد علیهم السلام و کسانی از فقهای شیعه که آنان به امارت نصب کرده‌اند و

این ولایت را به آنان تفویض نموده‌اند. پس هر کس - در صورت نبود حکومت عدل - می‌تواند

حدود را بر اولاد و نزدیکانش اقامه کند و از سلطان ظالم نترسد، و همچنین اگر بتواند دامنه کار را

گسترش دهد و بر قبیله و مردم شهرش اجرا کند، سپس می‌تواند دست دزد را قطع کند و بر

زناکار حد جاری نماید^۲

اگرچه شیخ مفید موضوع امر به معروف و نهی از منکر را واجب کفایی همه مسلمانان می‌داند، ولی

گستره آن را محدود به توانایی آمر و ناهی و ایمن بودن او از خطر و فساد دانسته و معتقد است اگر

خطری متوجه آمر و ناهی باشد یا وی عاجز از امر و نهی باشد تنها باید به امر و نهی قلبی و زبانی

اکتفا کند. ایشان در امر و نهی عملی نیز به دو مرحله قائل شده و می‌گوید: اگر امر و نهی عملی

مستلزم جرح و قتل باشد، آمر و ناهی اگرچه قدرت و توانایی داشته باشد نمی‌تواند بدون اذن

^۱ . همان، ص ۶۵۷

^۲ . همان، ص ۸۱۰

الاستفتاء و المنازعه بوجوب اتباع العلم هنا، لزوال نظر الامام الجابر لنقصان المفضول».^۱

شهید اقامه ی حدود الهی را نوعی حکم الهی قلمداد کرده که مصلحت عموم جامعه ی مسلمین

در آن نهفته است. در حقیقت اقامه ی حدود لطفی از جانب خداوند برای اجتناب از محرمات و

مانع رواج مفاسد و تباهی می باشد: « هذا القول (جواز اقامه حدود در عصر غیبت توسط فقها)

مذهب الشیخین و جماعه من الاصحاب و به روایه عن الصادق (ع) فی طریقها ضعف و لکن روایه

عمر بن حنظله مؤیده ذلک، فان اقامه الحدود، ضرب من الحكم و فيه مصلحه کلیه و لطف فی ترک

المحارم و حسم لانتشار المفاسد و هو قوی».^۲

۹. دیدگاه وحید بهبهانی

آنچه در بحث امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه وحید بهبهانی جلب توجه می کند، استفاده او

از قاعده حسن و قبح عقلی برای صدور حکم جواز برخی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر

است. در این راستا، بهبهانی کشتن کافران فاجر ظالم و مفسد فی الارض که مؤمنان را می

کشند، اموال آنها را به غارت می برند، زنان و فرزندان آنها را به اسارت می گیرند، به محدوده

جغرافیایی اسلام تجاوز می کنند (یکسرون بیضه الاسلام)، قرآن را به آتش می کشند، مساجد را

تخریب می کنند و ... و جهاد با آنها را از نظر عقلی از افعال حسن محض دانسته و کشتن و از بین

بردن مرتکبان این امور را قبیح تلقی نمی کند.^۳

تمسک بهبهانی در اثبات جواز معروف و قبح ذکر به حسن و قبح عقلی جالب توجه است. بر

اساس این تحلیل هر امری که از لحاظ عقلی دارای حسن فعلی باشد معروف تلقی می شود و هر

^۱ . همان، ص ۶۶

^۲ . همان، مسالک الافهام، ج ۳، ص ۱۰۷

^۳ . محمدباقر محمداکمل وحید بهبهانی، حاشیه مجمع الفائده و البرهان، قم: مؤسسه علامه المجدد الوحید بهبهانی، ۱۴۱۷، ص ۵۶۰

آنچه دارای قبح فعلی باشد منکر به حساب می آید . با این تحلیل، گستره امر به معروف و نهی منکر بسیار توسعه می یابد و اجرای این اصل مهم را برای آمران به معروف و ناهیان از منکر از لحاظ نظری و شرعی تسهیل می کند . وحید بهبهانی در فتاوی فقهی خود به اموری که می تواند اصل کلی تلقی شود، امر کرده و در صورت تمکن بر مکلفان واجب دانسته است . این امور عبارتند از:

۱. اصل دعوت (هدایت کافران و گمراهان و اخراج آنها از کفر و گمراهی)

۲. اعانت بر بر و نیکی در جامعه.

۳. استنقاذ و نجات از هلاکت و مانند آن .

۴. سعی در ترویج حق و صواب

۵. تالیف قلوب به سوی حق^۱

روشن است بسیاری از مواردی که به عنوان مصادیق امر به معروف و نهی از منکر ذکر شد، خارج از حوزه اختیارات افراد و قدرت آنان است و تنها از عهده حاکمان اسلامی برمی آید و از کارویژه های حکومت اسلامی محسوب می شود.

یکی دیگر از نکات قابل توجه در دیدگاه وحید بهبهانی در مورد امر به معروف و نهی از منکر، قول او به وجوب مقدمه واجب است.

بنابراین اگر در مورد امر به معروف و نهی از منکر متوقف بر انجام امور محرمی شود و ذی المقدمه اهم باشد، در این صورت محذورات شرعی مباح و چه بسا واجب می شود، مانند وجوب کشتن مؤمنان زاهد و عابد و زنان و اطفال ایشان در هنگامی که کفار از آنها به عنوان سپر دفاعی استفاده کنند.^۲

^۱ . همان، ص ۷۴۱ - ۷۴۰
^۲ . همان، ص ۵۶۰

نتیجه:

اجرای حدود و تعزیرات و امر به معروف و نهی از منکر از جمله وظایف و رسالت هایی است که هرگاه جامعه ای فاقد آن باشد، انتظام جامعه مختل گردیده و هرج و مرج بر آن حاکم خواهد شد. وجود ضمانت اجرایی قوانین اساسی هر جامعه ای، پشتوانه ای متین برای آرامش در رفتار سیاسی افراد بوده و موجب استمرار حکومت قانون در آن جامعه می شود.

از دیدگاه فقهای امامیه یکی از کارکردهای حاکم عادل (امام معصوم علیه السلام) و در زمان غیبت امام معصوم (ولی فقیه) اجرای حدود و احکام الهی و امر به معروف و نهی از منکر است و این کارکرد آن قدر اهمیت دارد که پذیرش حکومت جائز که در فقه امامیه حرام است در صورت امکان امر به معروف و نهی از منکر توسط فقها جایز شده است.

فهرست منابع

۱. ابونصر، جمال الدین معروف به علامه حلی، منتهی المطلب، تبریز، انتشارات حاج احمد، ۱۳۳۳ش
 ۲. // // //، ارشاد الازدهان الی احکام الایمان، تحقیق، فارس حسون، قم، انتشارات اسلامی، ۴۱۰ قمری

۳. // // //، مختلف الشیعه، تحقیق لجنه التحقیق، قم، انتشارات اسلامی، چاپ جدید، ۱۴۱۲ ق

۴. العکبری البغدادی (شیخ مفید)، محمد بن محمد بن نعمان، (مجموعه آثار شیخ مفید)، شامل: الاختصاص، الارشاد، الافصاح، الامالی، التذکره باصول الفقه، الجمل، الفصول المختاره، المسائل الجارودیه، المسائل السرویه، المسائل العشره، المسائل العکبریه، المقنعه، النکت الاعتقادیه، اوائل المقالات، تفصیل امیرالمؤمنین، رساله فی معنی المولی)، چاپ اول، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید مجموعه آثار شیخ مفید، ۱۴۱۳ ه ق.

۵. بهبهانی حائری، محمدباقر بن محمد اکمل بن محمد صالح اصفهانی معروف به وحید بهبهانی، حاشیه مجمع الفائده و البرهان، قم: مؤسسه علامه المجدد الوحید بهبهانی، ۱۴۱۷

۶. جبل عاملی، زین الدین علی بن محمد بن جمال الدین معروف به شهید ثانی، روض الجنان، ج ۲، چاپ سنگی، قم: مؤسسه ی آل البيت، ۱۴۰۴ ق

۷. // // ، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، چاپ جدید، قم: مؤسسه ی معارف اسلامیه. //

8. // // الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية، تحقيق سيد محمد كلانتر، چاپ اول، قم:

داوری، ۱۴۱۰ ق.

٨. حَلِّي، جعفر بن حسن بن يحيى بن حسن بن سعيد هُذَلِي، نجم الدين أبو القاسم مشهور به محقق

حلّی، شرایع الاسلام، بی جا: انتشارات دارالہدی

۹. حلبی، ابوالصلاح، الکافی فی الفقہ، رضا استادی، اصفہان: منشورات مکتبۃ الامام امیر، بی تا.

۱۰. // // ، تقریب المعارف، تقدیم و تحقیق: رضا استادی، قم: مؤسسه النشر اسلامی، ۱۳۶۳

۱۱. خالق، - شفیع، - موسویان، علی، محمود وسید محمد رضا، نظام سیاسی و دولت مطلوب در

اندیشه سیاسی، چاپ اول، تهران: ۱۳۸۶

١٢. طوسي، ابو جعفر محمد بن حسن، الرسائل العشر، قم: موسسه النشر الاسلامي، لجماعة

المدرسين، ١٤٠٣ق

۱۳. // // // // // ، خلاف، تهران، چاپخانه رنگین، ۱۳۷۷

۱۴. // // // // فی فقہ الامامیہ، بہ تصحیح محمد تقی کشفی،، چاپ اول، تهران: نشر مکتبہ

مرتضويه لأحياء آثار الجعفريه، ١٣٨٧ق،

١٥. عاملی، محمد بن مکی، معروف به شهید اول، اللعنة الدمشقیه، دار التراث دار الاسلامیه، چاپ

اول، بیروت لبنان، محقق محمد تقی، علی اصغر مروارید، ۱۴۱۰ق، (تک جلدی).

۱۶. // // // // // الدروس الشرعیہ فقہ الامامیہ ۳جلدی ، چاپ دوم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته

به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق

١٧. // // // // // القواعد و الفوائد في الفقه والاصول والعربية ، محقق سيد محسن

عبدالهادی، قم: مکتبۃ المفید، بی تا

۱۸. عمیدزنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی (فقه و سیاست؛ تحول مبانئ اندیشه سیاسی در فقه شیعه)،

جای اول، تهر ان: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۳

۱۹. علیمحمدی، حجت الله، سیر تحول اندیشه ی ولایت فقیه در فقه سیاسی شیعه، تهران: مرکز

اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷

۲۰. غرویان ، محسن ، چاپ سوم، ترجمه و شرح مکاسب محرمه شیخ مرتضی انصاری، قم: انتشارات دارالکفر، ۱۳۹۳

۲۱. مفید، محمد بن محمد نعمان العکبری البغدادی ، // المقنعه، چاپ دوم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۰

۲۲. موسوی بغدادی ، ابوالقاسم علی بن حسین بن موسوی علوی معروف به سید مرتضی و علم الهدی، الانتصار، چاپ اول ، قم: منشورات شریف رضی، ۱۳۹۱

۲۳. هرندی، محی الدین فاضل، ترجمه و شرح المکاسب، مکاسب محرمه ۳، چاپ ششم، ۱۳۹۰ مقالات:

۱. روح الله شریعتی «حکومت در اندیشه سیاسی محقق حلی فصلنامه علوم سیاسی»، (مؤسسه باقرالعلوم) شماره ۱۴ ، نوشته شده است.

۲. روح الله شریعتی، مقاله حکومت در اندیشه سیاسی محقق حلی منشر شده شماره ۱۴ فصل نامه علوم سیاسی مؤسسه باقرالعلوم .

۳. مقاله سید مهدی فقیهی، سیرتاریخی فقه سیاسی شیعه، شنبه ۱۳۸۸/۸/۸، ساعت ۳:۰۰، سایت راسخون ، تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۱۱/۷

۴. دیدگاه سیاسی ابی صلاح حلبی از مقاله علی خالقی عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، پژوهشگر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی از سایت راسخون www.rasekhoo.

۴۳۴-۳۶۳ ش/۳۷۴-۴۴۷ ق/۹۸۴-۱۰۵۵ م گرفته شده است.

۵. سید محمد رضا موسویان، «اندیشه سیاسی شهید اول» مجله علوم سیاسی شماره ۱۴، سایت

گنجینه معارف (۷۸۶-۷۳۴ه) تاریخ انتشار ۱۳۸۹/۲/۱۲، تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۸/۶